

IV

АПОСТАСИЈА И АНАСТАСИЈА

Из приказа есхатолошке ситуације света и Цркве (односно, у свеопштем значењу света као Цркве) може се, донекле, већ закључити: *да ће се постојеће зло и добро даље развијати и достићи велике размере*. Зло и добро су подложни зрењу, развијању као што се у Христовој причи о пшеници и кукољу јасно каже: „Оставите нека расте обоје заједно до жетве“ (Мт. 13, 30). Ситуација је бременита развојем. Све је узело почетак, али још ништа није до краја готово. То „зрење“ и јесте бурна драма историје. Ово нарастање зла и добра није, како би се можда могло претпоставити, мирно и постепено, него ратно и скоковито. Махнито буја коров, или и жестоко зри пшеница. То је у ствари падање и подизање — падање у поноре смрти и подизање у висине живота. Отпадање од Бога и уздизање ка Богу. Тама и светлост су искључиви, супротни. Распони су огромни. Почињу и развијају се у овоме свету, а завршиће се у ономе свету. Привремени земаљски живот постао је поприште на коме се одлучује о непролазном небеском животу, „сабирајући себи темељ добар за унапредак да приме живот вечни“ (I Тим. 6, 19), или пак темељ рђав — за вечну смрт. „Човеков живот иза гроба природна је и логична последица његовог живота у овоме свету“.¹ Есхата није искључиво нешто што ће доћи, него и што је дошло, што стално долази. Почетак и ток краја су већ наступили. Ми сад живимо у есхатону. Драма краја је напрегнуто активна перманентно се разбуктава. Све је захваћено процесима апостасије и анастасије (падања и подизања), о чему ће бити више речи, ближе и конкретније, нарочито с погледом на већ уобличене и стално уобличавајуће факторе тих процеса.

1.

Апостасија (од грчке речи апостасис = отпадија) значи, примењено на есхатологију, отпадање од вере Христове, Цркве Његове.

Претпоставка за отпадију је раширеност Цркве свуда по свету, која се у већим или мањим размерама, напушта. Овај злокобни процес је тек тако и тада могућ. Христова заповест Цркви да обзнани

¹ Архим. Јустин, *ib.* с. 706.

еванђеље „свакоме створењу“ (Мк. 16, 15) — испуниће се дословно и буквално. Неће бити кутка на земаљској кутли где се ова реч неће чути. Данас је у многоне таква ситуација. Еванђеље се проповеда са великом силином свуда по свету. Сама Библија је преведена на све језике и може је читати свако и свуда. Са њом се данас могу упознати чак и они који нису писмени и то не само преко усмене проповеди, него и помоћу стрипова, цртежа и слика. Постоје начини да се еванђеље саопшти глувима и слепима настала су бројна издања илустроване Библије. Филмови се баве библијским садржајима. Еванђеље је своје луче распрострло свуда и проткало сву таму света. Али баш тада, кад се свет придобије за Цркву, дешава се апостасија отпадија у њој самој.

Појава отпадије у Н. Завету описана је као духовна побуна. Христос је казао: „Много је званих, али је мало изабраних“ (Мт. 20, 16). Овде израз „много“ значи сви, тј. истина ће бити проповедана свима, али је сви неће примити и одржати, него ће је изневерити, отступити од ње, отпасти. У Апокалипси отпадија у Цркви описана је драстично и сликовито као жена блудница која вара и обмањује свет до те мере да се срозава у антицркву: „И жена беше одевена у порфиру и скерлет и накићена златом и камењем драгим и бисером; и имаше чашу у руци својој пуну мрзости и нечистоте“ (Откр. 17, 4). Виноградов под овим симболом подразумева „цркву неверну“, која је секуларизирана, јер „љуби раскош и лагоду, устројава таште церемоније, свете циљеве замењује грешним побудама“.² Она се, на тај начин, солидарише са масама отпалих. „И рече ми: воде што си их видео, то су народи, људи и језици“ (Откр. 17, 15). Отпадија обухвата читаве масе. Ап. Павле на то директно преточаује, говорећи: „Дух разговетно говори да ће у последња времена неки (многобројни) отпасти од вере слушајући лажне духове и науке ђаволске“ (I Тим. 4, 1). Отпадија ће при крају времена бити тако дубока и масовна да ће се питати: „Хоће ли Син Божји, кад дође, наћи веру на земљи“ (Лк. 18, 8).

Отпадија од вере-цркве није само заблуда ума и срца, него и морално-социјално расуло. Вера је, у ствари, прави живот, па је стога напуштање вере, у ствари, лажни живот. Последица верске кризе је морална криза, као што на то указује Апостол: „Али ово знај да ће у последње дане настати тешка времена: људи ће бити саможиви, среброљубиви, хвалише, поносити, богохулници, непокорни родитељима, неблагодарни, безбожни без љубави, немирни, опадачи, разуздани, бесни, недоброљубиви, издајници, нагли, надувени, који више маре за сласти него за Бога, који имају обличја побожности, али су се силе њене одрекли“ (II Тим. 3, 1—5). Обухваћене су ту, скоро, све категорије неморала, ширина и дубина зле нарави. Зависност морала од вере запажена је и потврђена и у научној социологији (Сорокић, Лукић и др.). Кад нестане вере, нестаје морала, живот се сурвава у животињско, зверско битисање, у хаотичну разузданост. Неморал као последица неверовања постаје, тим самим, и казна за неверовање: *И као што не мораху да познају Бога, зато их Бог предаде у покварен ум да чине што не ваља*“ (Рм.

² Виноградов, ib. с. 84.

1, 28). „Не ради се овде, каже Златоуст, о гресима тела, но вере и порочнога срца, где се и налази извор свих зала“.³

Неморал (злонравије) који је последица неверовања постаје, кад овлада, и сам узрок даљих побуна, чинилац анти-теизма. Тајновиделац Јован видео је неморал оличен у виду пустошних скакаваца, који излазе из бездана и „бејаху као коњи спремни на бој“ (Откр. 9, 7). Страховита, убојна и ангажована, стихија апостасије. Неморал постаје главни ток времена, мода која се подржава, владајући правац живота, друштвена саблазан на коју Христос указује: „Тада ће се многи саблазнити и издаће један другога. И пошто ће се безакоње (неморал) умножити, охладнеће љубав код већине“ (24, 9—13). Неморал ће отупити и ослабити моћ распознавања и разликовања добра од зла и истине од лажи „да гледајући не виде, и слушајући не чују нити разумеју. И збива се на њима пророчанство Исаијино које гласи: чућете и нећете разумети; гледаћете и нећете видети. Јер је одрвенело срце ових људи, ушима тешко чују, и очи су своје затворили, да како не виде очима, не чују ушима, не разумеју срцем и не обрате се и не излече се“ (Мт. 13, 11—13). „Они гледајући не виде, јер су богоборачком злобом ослепели очима душе своје; и слушајући не чују, јер су христорским хулама оглувели ушима својим. И слепоћа и глувоћа су дело слободне воље њихове, не предодређења Божјег“.⁴ Узалудна су, чини се, настојања за исправљање таквога стања ствари. Ако као исправљач ступаш по земљи, час испињући се и час силазећи, личе ти људи, често, на сиву прашину испод њихових ногу. Нема у њима ослонаца за узвишење, не налазиш тла за исправљање. Хтео би да допринесеш осветљењу живота, али он се појављује сив, тмуран, са мрачним безданом. Нечашћем згажени створови, огрезли су у лажи. Био би рад да у таму посрнућих душа убациш неку искру богопознања и убациш је, али она, на твоју велику жалост, ишчезава без трага у тулој празнини. Настао је час великог духовноетичког помрачења, испунило оно што је предвидео Тајновиделац: „И отвори се студанац бездана, и изиђе дим из студенца као дим велике пећи, и поцрне сунце и небо од дима студенчева“ (Откр. 9,2).

Но иако је апостасија отпадија у основи, дело слободне воље, пропадање због неотпора злу и греховне телесности, она је, ипак, у виду планетарне епидемије, и плод утицаја тамних демонских сила, које у овом процесу делују: „Камен (=Христос) који одбацише зидари, тај беше крајеутаон“, „Зашто се буне народи и племена помишљају залудне ствари? Устају цареви земаљски, и кнезови се скупљају на Господа и на Помазаника Његова“ (Пс. 2, 1—2). „Народ је мој прионуо да се отпади од Мене; зову га к Вишњему, али се ниједан не подиже“ (Ос. 11, 7). Апостасија је необјашњива без демонског дејства.⁵ У перверзији воље која одводи од Бога има јаког удела *Suggestio diaboli*, што ћемо, у скици, изложити:

а. Сатана (јевр. *sātān* = непријатељ; грч. *diabolos* = клеветник) је зло биће, по себи невидљиво, али по утливу на отпадивање

³ Златоуст, *Талкованіе на посл. Римлянамъ*, Москва, 1844, с. 75.

⁴ Архим. Јустин, *Тумачење Св. Ев. по Матеју*, Београд, 1979, с. 344.

⁵ В. Welte, *Über das Böse*, Freiburg, 1959, s. 23.

од Бога пустошно и злотворно. Све зло у овоме свету, све што је уперено против Бога и Цркве има извор и корен у личности Сатане. његовом деловању, као што, св. ев. Јован, у том смислу, каже: „*Који твори грех (зло) од ђавола је; јер ђаво греши од почетка*“ (I Јн. 3,8). Време између Првог и Другог Христовог доласка, тј. наше историјско време, биће испуњено сатанском делатношћу. Сатана је непокајиви непријатељ Бога, Цркве и света.⁶

О пореклу и бићу Сатане, као и о његовој делатности не може се путем профане науке много сазнати. Нешто се може, евентуално, докучити интуитивним опажањем, увићањем (*mysticus intuitus*)⁷, као што је то, на пр., случај код Достојевског (Романи „*Зли дуси*“ и „*Браћа Карамазови*“) код Његоша („*Луча микрокозма*“), Милтона („*Изгубљени рај*“ Дантеа („*Пакао*“) и др. Та гледања, односно назирања, су независна од функција чула. За обичну емпириско-егзактну науку ово је недокучиво. Неправилна су схватања да је Сатана нестворени принцип зла у смислу манихеизма и присцилијанизма. Истину о Сатани, бившем Деници, као и о свему што је значајно и битно за живот, сазнајемо из Откривења Божјег,⁸ које нам пружа довољну обавест о тој стварности. Сатана је по откривењу, побуњени анђео који се од Бога отпадио, високи дух који је кроз грех гордости одвео многе ангеле од њиховог Творца. Бог је, наиме, као што видимо из I оМјс. 1, 1, створио духовни и материјални свет, али је један део створених духова на челу са сатаном из гордости отпао од Бога и, због тога, прогнан са неба на земљу, о чему је код Исаије забележено: „*Како паде с неба, звездо данице, кћери зорина? како су сурва на земљу? А говорио си у срцу свом: изаћи ћу на небо, више звезда Божијих подигнућу престо свој, и сешћу на гори зборној на страни северној, изаћи ћу у висине над облаке, изједначићу се са Вишним*“ (Ис. 14, 12—14). Још драматичније је овај пад описан у Откривењу, где се каже: „*И поста рат на небу. Михаило и анђели његови ударише на Аждаху. (дракона, Сатану) и би се Аждаха и анђели њени. И не надвладаше, и више им се на нађе места на небу. Избачена би Аждаха велика, стара змија, која се зове Ђаво и Сатана, који вара сав васиони свет, и бачена би на земљу, и анђели њезини збачени бише са њом*“ (Откр. 12, 7—9). О овоме паду, у надвременој ретроспективи, говори Христос: „*Видех Сатану где спаде с неба као муња*“ (Лк. 10, 18).⁹

Земља је сад постала поприште жестоке сатанске делатности. Он овде саблажњава и настројава против Бога (Дела ап. 5, 3; Рм. 5, 12). У земаљским збивањима, друштвеним и личним, увукло се његово погубно дејство: у ратовима и револуцијама, катастрофама и бедама, растакањима и суноврату, одвраћању од богопознања и помрачењу умних видика. Овде је успоставио своју владавину до те мере да га Христос назива „*кнезом овога света*“ (Јн. 14, 30) и „*оцем*“ оних који робују „*телесној жељи, жељи очију и гордости живота*“ — (I Јн. 2, 16). Под његовим дејством овај свет сад „у злу

⁶ Ориген, *Contra Cels.* VI, 43.

⁷ R. Otto, *West-östliche Mystik*, 1926, s. 63.

⁸ Видети опширније: M. Ziegler, *Engel und Dämon*, Zürich, 1957.

⁹ Св. Иринеј, *Adv. Haer.* IV, 40, 3.

лежи" (I Јн. 5, 19). Његов бес је уперен против пута спасења. Ап. Петар га описује у том погледу као изгладнелог лава који хоће да прождере верне (I Петр. 5, 8). Он поставља замке, подла лукавства, сплетке, преваре (II Кор. 2, 11; Еф. 6, 11; Тим. 3, 7; 6, 9). Да би постигао своје богоотпадне циљеве поприма разне облике, „претвара се, чак у анђела светла“ (II Кор. 11, 1). Сви који не верују у Христа су сатански пород, као што каже Христос: „*Ваш отац је ђаво и жеље оца свога хоћете да испуњавате: он је човекоубица од искони, и не стоји у истини, јер нема у њему истине*“ (Јн. 8, 44). Овај рад сатански није увек исти, некад је слабији а некад јачи. У наше време ова зла моћ је веома јака. Савремени свет је као опседнут од Сатане. Он мрси конце овога века. Уткива се у болести и разара породични живот. Мути технички напредак и паралише економска постигнућа. Хаотизује политичке прилике и демонизира социјална врења. Поставља замке и доводи у сукобе. Никад није било више земаљских добара, а никад толико оскудице. Постоје све претпоставке да се живи у миру, а авет рата непрестано лебди и онеспокојава. Љубав би могла да заслади људски живот, а горка мржња је отровала срца. Тама се спустила на видике овога света. На обзору се види језива атомска актастрофа, смак цивилизације.

Сатана је невидив, али његово дејство је реално. Делује преко својих сарадника. Мобилише и води на зло. Заводи. Позади овога видивог света, и у њему, постоји и ова страховита убиствена делатност. За његово биће и метод деловања карактеристичан је сатански удео у прародитељском преху (I Мојс. 3, 1—6). Ту он, узевши облик змије, наговара Еву да окуси од забрањеног плода Дрвета познања добра и зла, што је она по овој сугестији, и учинила, а затим навела и Адама. Ту је основно: *Сатана наводи на непослушност и непокорност Богу*, а човек, злоупотребивши слободну вољу, подаје се овом утицају. Сатана, као што видимо, нема власти да наметне грех, него се човек по слободној вољи опредељује. У Књизи о Јову видимо Сатану као злокобну стварност са којом се, уз помоћ Божју, бори човек Јов. Ту долази до пуног израза сатански напад и човеков отпор. Сатана ретко делује непосредно и отворено, јер је у свим световима већ углавном обелодањен и компромитован, него преко других, њему неповратно подложних духова и демонизованих људи.

б. Антихрист (дословно: против-Христос) је главни човек Сатане у борби против Христа и Цркве. Пуноћа сатанских моћи у њему је сконцентрисана. Антихрист „ће у свему бити супротност Христу: Христос је оваплоћено добро и истина, он ће се трудити да буде оваплоћено зло и лаж; Христос је дао свету еванђеље, он ће се трудити да пружи свету антиеванђеље... Он значи завршни бунт против Бога, завршну борбу човека са Богом. Он ће показати најогорченије богоборство и христорство какво само људска природа, потпомогнута и подбадана сатаном, може иставити против Бога и Христа“.¹⁰ „Овај злотвор, како запажа филипи, с једне стране рађа се из апостасије, а са друге стране, апостасију доводи до краја, консолидује је и организује“.¹¹

¹⁰ Архим. Јустин, ib. с. 752.

¹¹ F. Philippi, *Die Biblische und kirchliche Lehre Vom Antichr.* 1887, s. 64.

Антихрист ће бити личност конкретног човека од душе и тела; у њему се као човеку оваплоћава сатанско зло; то је „човек који ће примити сву силу сатане“.¹² Дејствоваће, дакле, као човек: говориће људским језиком и служиће се људским (земаљским) средствима за постизање христовог циља у људском роду. Виноградов, тумачећи библијске термине о овој појави, наглашава да ће Антихрист „бити одређено лице које припада будућем времену“.¹³ Сатанско зло у личности Антихриста излиће се тако апсолутно и до те мере да ће он, како каже Апостол, постати „човек безакоња, син погибије“ (II Сол. 2, 3). У њему ће се као човеку „сјединити и усредоточити сва сила богоодступништва“.¹⁴

Ту своју антихристовску делатност, саобразно својој антропоморфности и земаљскости, оствариће на два начина, као што је то, веома рељефно, приказано у Откр. 13, 1—10: политичком (државно-оветском) и идеолошком (псеудо-религиозном) силом. Овај текст, по мишљењу ауторитативних тумача (Св. Иполит, Св. Јефрем Сиријанац, Булгаков, Лозе и др.) односи се на Антихриста у таквој његовој апокалиптичкој акцији последњих времена. Иако се овде помињу две звери, од којих једна излази из мора а друга из земље, ради се о отелотворењу једног бића у коме се, помоћу зверолике симболике, представљају пунота дејства зла. Политичка моћ ће се употребити за поклонење Антихристу, хулење на Бога и прогон верника: „И поклонише се звери говорећи: ко је као звер? и ко може ратовати с њом? И дана јој бише уста која говоре велике ствари и хулења... И дано јој би да се бије са светима, и да их победи“ (Откр. 1, 3, 4—7). Успоставиће се апсолутна диктатура као пустошна сатанска моћ о којој говори пророк Данило: „Сила ће му бити јака, али не од његове јачине. И чудесно ће пустошити, и биће успешан и свршаваће, и губиће многе и народ свети“ (Дан. 8, 24). Идеолошка моћ ће се употребити за духовно потчињавање, лансирање лажних чудеса и варање народних маса: „И учини да земља и који живе на њој поклони се првој звери којој се исцели рана смртна. И учини чудеса велика, и учини да и огањ силази с неба на земљу пред људима. И вара оне који живе на земљи знацима који јој бише дани да чини пред људима“ (Откр. 13, 12—14). Насиље, дакле, помоћу манипулације речима и лажним знацима и чудесима. Антихришћанска пропаганда биће бесомучна да би се ови поклонили и потпуно (физички и психички) потчинили антихристу. Метод физичке принуде и спиритуалне преваре биће јако усавршен. Све је стављено у службу апсолутног поробљавања. Антихрист је оличење свемоћи зла над човеком.

Новозаветни искази о антихристу односе се, првобитно, на ситуацију Цркве (први векови гонења), али се, у преносном значењу, односи, и то по преимућству, на „последње време“, тј., у правом смислу, и на наше време. Ови искази, као и свака реч Божја, имају изразиту есхатолошку димензију, којом обухватају свако Време до

¹² Св. Златоуст, in 20. Thess. Homil. III, 2.

¹³ Виноградовъ, ib. с. 87.

¹⁴ Св. Иринеј, ib. V, 25, 9.

Другог Христовог доласка. Зато, премда се директно примењују на одређену историју Римске државе, не исцрпују се том применом. Зверскост те државе није била толико зверска. То су запазили не само објективни историчари као на пр. Луиђи Парети него и црквено ангажовани писци као на пр. Тертулијан и Евсевије Кесаријски. Интенција библијских исказа је да се поводом једне уже реалности у Римској империји пружи универзална слика Антихриста у његовој развојности до пуног уобличења пред крај историје. Хипербола је овде у служби пророштва о долазећем Антихристу, који је у историји Римске империје већ донекле дошао, али ће, у пуном облику и дејству, дефинитивно тек доћи. Нерон је на пр. само доста бледа илустрација *Nero redivivus*-а (Нерона, тј. Антихриста, последњих дана).

У Антихристу је присутна и положена целокупна сатанска стварност не само у дејству но и у суштини. Он се бори против Христовог утицаја, али пориче и само Христово божанско и искупитељско биће, испољава се као непокајиви хулитељ Бога. „Пориче да Исус јесте Христос“ (I Јн. 2, 22). Поричући Христа као Сина Божјег, негира Св. Тројицу, јер „*који се год одриче Сина ни Оца нема*“ (I Јн. 2, 23). Антибоштво долази до пуног, интензивног и екстензивног, израза у непризнавању Христа који је као Бог дошао у телу ради спасења света. „*Који не признаје Исуса Христа да је у телу дошао, тај је варалица и антихрист*“ (II Јн. 7).

Може се, значи, говорити, према овим критеријима, о појави многих претеча Антихриста у историји и налазити њихово уобличење у разним личностима, (неки су Антихриста препознавали у Мухамеду, Папи, Петру Великом, Стаљину, Хитлеру и др.), но Безаконик последњих дана још није дошао. Појава коначног најстрашнијег антихриста повезана је са свршетком света и Другим Христовим доласком. Али трзаји тих последњих збивања постали су већ препознативи и видни чак и обичном оку. У новије време имамо читаву литературу која то уочава (Орвел, Замјатин, Хаксли, Фром и др.). Знаци тоталитарног терора и богоборне обездушености, који утиру пут Антихристу тоталитарцу, постали су у свој својој сложености ликови и дејстава, посебни фактор апостасије што овде треба размотрити.

в. *Тајна безакоња* је, вероватно, најадекватнији термин за ову апостатну појаву и делатност, како је наведено у II Сол. 2, 7: „*Већ ради тајна безакоња.*“ Израз се, првобитно, односио на насталу ситуацију међу првим хришћанима у Солуну којима је ап. Павле проповедао о Другом Христовом доласку и појави Антихриста с тим у вези, али су они, касније, под притиском гонења и тешких прилика, почели да верују да је Антихрист већ дошао, док правог Антихриста ипак још није било, што је доводило до смутњи и дезоријентација по овом питању, па им Апостол (њима, али, наравно, и нама) открива истину да Антихрист, у своме пуном лику и дејству, још није дошао, али да су његови знаци (може се рећи: ступњеви) присутни у тајни безакоња која делује. Антихрист је, значи, за сада (до његове коначне појаве), претежно процес, знаковитост, која, у већој или мањој мери, свуда постоји, а мање је то стање лица, који би се,

само по себи, уздигло и уобличио у једном носиоцу. Антихрист је, према томе, сад више колектив, него индивидуа у смислу I Јн. 2, 18, где се директно каже: „Последње време, и као што чусте да ће доћи антихрист, и сад многи антихристи постадоше; по том познајемо да је последњи час“. Антихрист је, у овом смислу, сваки ко је против Христа и, као такав, обухваћен тајанственим и активистичким бројем 666, о коме је у Откривењу речено да је „број човеков и број њезин (по мишљењу тумача: антихристов) шест стотина и шездесет шест“ (Откр. 13, 18). Овај број је име антихриста у настајању (Виноградов и др.), у ствари име његових претеча, деловање. То није, више, само Нерон (на кога се овај број превасходно односио), испуњен набојем антихришћанства, но сваки ко својом антибожјом енергијом партиципира-учествује у томе имену-броју. Ту, значи, пред нама и око нас (а можда и у нама) делује, гаси се и пропламсава, антихрист, што се мора, ради актуелности и компликованости, у вези са Апостоловим термином, још појаснити.

Ова делатност је названа *безакоњем* (аномиа) тј., у примени на антихришћанску делатност, означава одбацивање закона Божјег и борбу против њега. Закон Божји је воља Божја објављена људима ради спасења. Закон је откривење Божје, које се у Ст. Завету објавило у виду прописа (захтева, налога, уступава) преко прорска Божјих, а у Новом Завету у личности и делу Исуса Христа (као и богодухновеном сведочанству о Њему, Евангелију). Новозаветни закон љубави није само пропис, него, пре свега, живот Божји у који треба ући и учествовати као нова твар — обожени човек. Порицање воље Божје као живота по закону Љубави — јесте безакоње. Безакоње је, широко узев, безбожност, односно антихристовско деловање. Безбожник је безаконик.

И то безакоње је дубока *тајна* (мистерион) зато што се може испољавати, и испољава се у мање или више скривеном, тајном, виду. Оно има своје *сатанске дубине* (Откр. 2, 24) и скрива се у тами. У камуфлираном облику отров се нуди у примамљивој обланди. Делује кроз „тамне утицаје“¹⁵. Безакоње има само љуштину добра, као што Апостол констатује: „Имају обличје побожности, а силе су се њезине одрекли“ (II Тим. 3, 5).

Безакоње, кроз претече Антихриста, *ради* (енергите): некада тихо, једва приметно, а некада бурно, скоковито, нападно, али ради увек. Ради споља, у другима; али може да ради и унутра, у теби. Погледај у себе, у своје мисли и осећања, у свој живот и дела и разабери — нема ли ту, можда, некога безакоња: да те није Антихрист већ подчинио, обмануо, овладао тобом?

Бог нам открива истину да је тајна безакоња грозни знак и претечанство Антихриста. Морамо стално пазити на себе и бити будни као што упозорава Христос говорећи: „Од смокве научите се причи (истини): кад већ њене гране помладе и листају, знајте да је близу лето. Тако и ви кад видите све ово (знаке антихриста), знајте да је близу код врата“ (Мт. 32—33). Сваки треба да у своме времену, приликама и ситуацији, препозна ову тајну. Бог нам отвара очи

¹⁵ Бухаревъ, *Православіе въ отношеніи къ современности*, с. 185.

и ми пред њом не би смели остати слепи, јер, како каже Апостол, „ви, браћо, нисте у тами да вас дан (појава антихриста и Другог Христовог доласка) као лупежа застане. Јер сте ви (овим сазнањем) синови светлости и синови дана. Тако дакле да не спавамо као остали, него да пазимо и будемо трезни... Да будемо одевени у оклоп вере и љубави, и са шлемом наде спасења; јер нас Бог не постави за гнев, него да добијемо спасење кроз Господа свога Исуса Христа“ (I Сол. 5, 9). Погледај, дакле, око себе (и у себе) и у токове времена у коме живиш и препознај, понекад лукаву и скривену а понекад отворену и бестидну, тајну безакоња која ради. Ено је (понекад и понегде), у штампи, уметности, моди, стандардоманији, потрошачкој психологији, неморалу, лицемерју, лености, неправди, лажи, обмани, политици, тортури, насиљу итд. Безакоње, свакако, ради и ради, а ти, можда, спаваш и спаваш. Смоква из Христовог упозорења већ је навела своје листове, време се ближи крају, а ти, можда, то још не видиш. Откривена истина о тајни безакоња упозорава на опрез и будност пред опасностима којима смо изложени. Тајна безакоња је, атмосфера која нас окружава, из које ћемо, ради боље оријентације, навести неколико њених изразитих појава; то су:

1) *Лажна учења*. Нови Завет недвосмислено говори о појави лажних учења пред Другим Христовим доласком као једном од најважнијих фактора који утире пут Антихристу: „Појавиће се лажне месије и лажни пророци (учитељи) и чиниће знаке велике и чудеса, да би, ако је могуће, преварили избране“ (Мт. 24, 24). „Доћи ће време када здраву науку неће слушати, него ће по својим жељама накупити себи учитеље. Одвратиће уши од истине и окренуће се гаталицама“ (II Тим. 4, 3—4). Многи ће се одвратити од апсолутне истине, „јер љубави истине не примише да би се спасли“ (II Сол. 2, 10). Верни ће, поред осталих замки последњег времена, пролазити и кроз тешка искушења лажних учења.

Лажна учења се састоје у неправилном учењу (а, тиме, и понашању) о Христу и цркви (односно: Христу као цркви). То је изразита врста апостасије, јер се не ради о нехришћанима, онима који Христову истину нису никад ни знали, него о хришћанима, који су у питању вере и Цркве отпали од истине и упали у антихристовске кругове заблуде. То су лажни хришћани, ни прави верници ни прави неверници, због чега ап. Петар за њих каже: „Ово су безводни извори, и облаци и магле које прогоне ветрови, за које се чува мрак тамни ва век“ (II Петр. 2, 17). Основно у лажним учењима је њихов неправилни и противнички однос према Христовој Цркви, њеној истини, која се не може оделити од личности и дела Божјег у Христу. Суштина црквене истине је у чињеници: да „Реч постаде тело и усели се у нас пуна благодати и истине“ (Јн. 1, 14). „Оваплоћени Логос је место и основ истине“. Црква је оваплоћени Христос продужен у векове, што значи да њена истина није искључиво дискурсивни појам, него, првенствено, Његова Личност и Његово дело у смислу обећаног Његовог живог присуства: „Ево ја сам са вама у све дане до свршетка века“ (Мт. 28, 20). Лажна учења то поричу: не признају Цркву као доказ Христовог присуства у свету, и, према

томе, као чуварку и ширитељку Божје истине. Лажни учитељи се ослањају на себе саме, своју компетенцију у схватању и тумачењу истине, односно на разне ванцрквене установе и ауторитете. Одричу Богочовечанско пребивање Христа у цркви силом Св. Духа, а прокламују своју духовност, од чега ап. Јован предупредује говорећи: „Љубазни, не верујте свакоме духу, него кушајте духове јесу ли од Бога; јер су многи лажни учитељи изашли у свет. По овоме познајте духа Божијега: сваки дух који признаје да је Исус Христос у телу дошао (и основао Цркву, која је плод тога доласка), од Бога је; а сваки дух који не признаје Исуса (у реченом смислу, тј. у Цркви), није од Бога. И то је дух антихристов, за кога сте чули¹⁶ да ће доћи, и сад је већ на свету. Ви сте од Бога, дечице, и надвладали сте их, јер је већи Онај који је у вама, него ли онај који је на свету. Они су од света; зато говоре светско и свет их слуша. Ми смо од Бога; који познаје Бога слуша нас. По овоме познајемо духа истине и духа преваре“ (I Јн. 4, 1—6).

Поред демонских чиниоца (I Тим. 4, 1), за успех лажних учења важну подлогу чини верска слабост самих хришћана. Лажна учења највише проциру тамо где код хришћана недостаје истинито учење и живот по томе учењу. У Цркви постоји читава маса назови верника неутврђених у вери, као „ничија земља“ подложна обманама лажних учења. Тај верски равнодушан свет постаје њихов плен. Једно само обичајно хришћанство, не може одолети налету лажи и обмана. Без вере која је делативна у љубави нема припадништва Цркви Христовој. Став према Цркви се одређује не само интелектуално него и етички. „Ко истину чини иде ка светлости, да се виде дела његова, јер су у Богу учињена“ (Јн. 3, 21). Држање заповести у овом смислу је мерило истините вере: „Који говори: познајем Га, а заповести Његове не држи, лажа је и у њему истине нема; а који држи реч Његову у њему је заиста љубав Божија савршена; по том познајемо да смо у Њему“ (I Јн. 2, 4—5).

2) Ругања. То је може се рећи, један од класичних начина борбе против Христа и Цркве. Љуто и веома перфидно средство. Црква је мета антихристовског ругања. Ругање иде за тим да истину Христову унакази и исмеје и тиме омаловажи, поништи. Слуге Антихриста на реч Божју иду ругањем као што је то још Јеремија искусио говорећи: „Реч ми је Господња на поруку и на потсмех сваки дан“ (Јер. 20, 7). Ругају се крсту и васкрсењу (Мк. 15, 17—20; Дела ап. 17, 32). У последњим временима ругачи ће доводити у сумњу обећање о Другом доласку. „И ово знајте најпре да ће у последње дане доћи ругачи који ће живети по својим жељама, и говорити: где је обећање доласка Његова? Јер од како оци помреше све стоји тако од почетка створења“ (II Петр. 3, 3—4). Ругање верницима уперено је директно против вере у Бога као што сведочи Давид: „Који ме виде, сви ми се ругају, разваљују уста своја, машу главом, и говоре: ослонио се на Господа, нека му помогне, нека га избави, ако га милује“ (Пс. 22, 7—8).

¹⁶ Н. Schlier, *Meditationen über den johanischen Begriff der Wahrheit*, Pfulingen, 1959, s. 195.

Ругање има читаву своју историју и почиње још од најранијих хришћанских времена и траје до наших дана.¹⁷ Ругачи су се ругали самом Господу Исусу Христу. Христос је дошао да спасе грешнике и свет од греха и смрти, да обзнани истину и отвори пут ка Богу, ради чега је трпео и принео себе на жртву, а претече антихриста то свето и милосрдно дело Божје подвргавају порузи. „И који пролажаху хуљаху на њ машући главама својима и говорећи: аха! ти што цркву разваљујеш и за три дана саграђујеш. Помози сам себи и сићи са крста. Тако и главари свештенички с књижевницима ругаху се говорећи један другоме: другима поможе, а себи не може помоћи“ (Мк. 15, 29—32). Учењу да је Исус видело света (Јн. 8, 12) за којим треба ићи супростављају поругу да је Он бесомучан: на шта им Божански Учитељ одговара: „У мени ћавола нема, него поштујем Оца свога; а ви ме срамотите“ (Јн. 8, 49). Није овде по среди забуна о идентитету Сина Божјег, при чему би то незнање могло бити донекле опростиво (Мт. 12, 32; Лк. 23, 34; Дела ап. 3, 17; 13, 27), него ови који знају да је то Христос, па се баш зато боре против Њега злобним оружјем поруге, неће им се опростити ни на овоме ни на ономе свету (Мт. 12, 31). Слично се догађа и апостолима, које на самом почетку проповедничке делатности сретају ругања. Они су, као што знамо, све оставили (куће, имања, родитеље, децу) и из пламена љубави према Богу и људима пошли за Исусом, ступили у службу еванђеља. Без награде и без ичега пошли су трновитим путем апостолата, на коме их, поред осталих невоља, сретају поруге. У дан Педесетнице кад су, примивши Св. Духа, проповедали сакупљеном народу спасење у Христу, богоборци их исмејавају говорећи: „Напили су се вина“ (Дела ап. 2, 13). Огњено чудо речи Божје називају пијанством. Ругања ће их пратити на читавом њиховом подвижничком и страдалном путу. За апостола Павла, који је мудрошћу и духом надвишавао све људе, говорили су да је од читања многих књига полудео. Мудрост, дакле, која је изнад просека, називају лудилом. Карактеристичан је у том погледу запис св. ев. Луке о св. Архиђакону и Првомученику Стефану, који је због исповедања вере засут камењем, да је од јеврејских старешина оптужен за ниподаштавање Мојсеја и неверовања у Бога (Дела ап. 6, 11—15). Зато ће ап. Павле, набрајајући невоље и муке на које носиоци речи Божје и остваритељи науке Христове наилазе, на првом месту ставити ругање, рекавши: „Ругање и бој поднесоше, па још и окове и тамнице; камењем побијени бише, искушани бише, од мача помреше“ (Јевр. 11, 36—37).

Против Цркве, као творевине Св. Духа и мистичког тела Христовог, ругања се настављају до данашњих дана. Заједница верујућих у Христу, као и сваки појединац у њој, извргнута је мржњи и хули због њене егзистенцијалне повезаности са Христом, који каже: „Опомињите се речи коју вам рекох: није слуга већи од господара свога. Ако мене изгнаше, и вас ће изгнати... Ако свет на вас узмрзи, знајте да на мене омрзну пре вас“ (Јн. 15, 18—21). Ако би, значи, било друкчије, тј. ако би хришћани благовали и били хваљени од богобораца а Христос гоњен и клеветан, значило би да са таквим хриш-

¹⁷ L. Pareti, *Stari svijet*, prev. ital., Zagreb, 1967, s. 280—285.

ћанима није нешто верски у реду, да издају своју заједницу са Христом. У овоме свету се води рат између Цркве и Антихристовских снага. Зато прогон и руг због истине не би требало да нас жалосте, но, напротив, да радују, јер сведоче о исправности црквеног става и понашања оних који су мета таквих напада и представља виши вид блаженства: „Благо вама ако вас узасрамоте и успрогоне и кажу на вас свакојаке рђаве речи, лажући, мене ради. Радујте се и веселите се, јер је велика плата ваша на небесима“ (Мт. 5, 11—12). Данас су антихристовска ругања постала масовнија и перфиднија него икад до сада, што је, поред осталог, знак есхатолошког убрзања ка зениту богоборства и предзнак скоре Парусије. Не само кроз уомену реч и клеветнички чин, но и преко штампе, филма и телевизије тече поруга на Цркву Христову. Претече долазећег Антихриста веома су се извештили. Користе у сврху ругања модерна средства. А свет грешни и отпали, потамнео и блудни, постао је поводљив и податљив за ова злокобна дејства. Подаје се и пристаје. Лако се препушта овом наркотику антихристизације. Изругивачки хумор је постао забава за многе. Забављају се и одмарају гледајући и слушајући богомрске лакрдије. Терен је постао погодан за подругивачки наступ. Стара змија, Сатана, свој отров плује међу нама: гадост изругивања, као што је виделац Јован открио: „И стадох на песку морскоме и видех звер где излази из мора која имаше седам глава и рогова десет, и на роговима њеним десет круна, а на главама њеним имена хула... И дана јој бише уста која говоре хулења“ (Откр. 13, 1—5).

Ругачи, ипак, траже неки реални основ у нама, неки прави разлог, на коме би засновали своја ругања. Они се служе фикцијом кад нема реалности, измишљају кад нема чињеница, али кад имају праве поводе, на њима заснивају свој напад. Треба живети као што се пристоји светима, у поштењу и чистоти, доброти и правди „да се не хули на реч Божју“ (Титу 2, 5) и да наше понашање наводи људе на слављење Бога (Мт. 5, 16). „Будите трезни и пазите, јер супарник ваш, ђаво, иде као лав ричући и тражи кога да прождере“ (I Петр. 5, 8).

3) *Физичка гонења*. Антихрист се не задовољава само духовним средствима у борби против Цркве, но посеже и за физичким начинима гонења. Државна моћ (у њеним разним облицима), у коју се често отелотворава, ту стоји на првом месту. Најпре је то била Римска империја, а, по том, свака државна власт која је њој слична и носи антихристовске претензије у себи до краја света и века. Држава као таква, без обзира на модел своје структуре, не мора обавезно бити антихристовско оруђе против Цркве, но може бити, и треба да буде, оруђе Божје за одржање поретка у свету. Међутим, она је често злоупотребом владара употребљена у насилничке антицрквене сврхе. Таква злоупотреба власти има корен не само у аутономији људског зла, него и у сатанској метафизици, као што обелодањује пророк Данило: „Сила ће му (владару као оличењу државе) бити јака, али не од његове јачине. И чудесно ће пустошити, и биће успешан и свршаваће, и губиће многе и народ свети“ (Дан. 8, 24). Цареви-звери (појединци или колективи) из 13-те главе Апока-

липсе оличавају државне системе гонитеља. Физичка гонења и убијања верујућих су битна карактеристика човекобожних империја (без обзира како се називају). У гонењу Цркве од стране политичких власти учествује и сав антихришћански свет, што је потврда речи Божје о антибожности необлагодаћеног људског рода (Рм. 3, 10—18).

Христово страдање и мучеништво су грозни пример за то. Ко је то распео Христа? Безбожни свет кроз егзекутиву државних власти. Стари, од антихриста подвлаћени, свет се супротставља новом, у Христу успостављеном, свету Божјем.

Христос, Духом Светим, обитава непрестано у цркви (њеним члановима) као васкрсли, али и као страдални (прогоњени) до Другог доласка. Оно што се са Христом једном догодило као историјски догађај јесте нешто што се и са нама, због органске повезаности, у вери увек изнова догађа. Црква је мистичко тело Христово. „Тако смо се крштењем с њиме сахранили у смрт, да, као што Христос устаде из мртвих славом Очево, тако и ми новим животом да живимо. Јер ако постадосмо сједињени са обликом смрти његове, онда ћемо и са васкрсењем“ (Рм. 6, 3—6). Страдање у Христу важан је услов припадничтва Цркви. „Ако ко хоће за мном да иде, нека се одрече себе, и узме крст свој и иде за мном“ (Мт. 16, 24). Гонење хришћана је аспект вековне борбе којом се Сатана (преко својих сарадника) супротставља Христу (у Цркви). Гонење у разним видовима и степенима није изузетни експрес него стални процес док овај греховни еон траје. Звер (антихрист) из апокалиптичке визије (Откр. 12 гл.) непрекидно прогони Жену (Цркву) и њено потомство (вернике). То гонење се протеже на целу историју и све више ће се разгоревати да би пред Парусијом постигло врхунац, што, очигледно, има изразити есхатолошки смисао, јер је, поред осталог, знак Суда и триумфа Божје ствари (I Петр. 4, 17), због чега нема места страху и очајању. „Не бој се ни ода шта, што ћеш пострада. Гле, ђаво ће неке од вас метати у тамницу, да се искушате, и имаћете невољу до десет дана. Буди веран до саме смрти, и даћу ти венац живота“ (Откр. 2, 10).

Главна покретачка снага, енергија, која покреће слуге Антихристове јесте мржња на Христово дело. Они мрзе то дело Божје у људима. Они би хтели да то дело (добро) униште и сведу људски створ на пустош зла. Не боре се против самог човека као бића, него против Бога — lika Божјег у човеку. О томе сведочи Кајиново убиство Авела (I Мојс. 4, 2—8). Шта је Авел скривио брату Кајину? Ништа. Он је био, као што Писмо каже, добар, имао добра Божјег у себи, и Бог је примио његову жртву-молитву. Кајин је, опседнут Сатаном, замрзао то добро Божје у Авелу. Добро (Божје) — то њима смета; зло (сатанско) — то они желе да успоставе. Ради се о Богу (односно његовом делу у нама). Антихристи хоће да убију Христа у нама. Убиство је антихристовски преступ. То се тражи — да се Христос (у човеку) убије; остало их не интересује. „Данисам био дела творио међу њима којих нико други не твори, не би греха (убиства) имали: а сад видеше и омрзнуше мене и Оца мога“ (Јн. 15, 2). Избраници Божији су мета антихристовских напа-

да. „Кад бисте били од света, онда би свет своје љубио; а како нисте од света, него вас ја избрах, за то вас мрзи свет“ (Јн. 15, 19).

Зашто, ипак, антихристи не чине тако многа, масовна, убиства у цркви, заједници верујући? Убиства, додуше, никад не престају у неком виду и степену. Мученици нису само они који су забележени у календару, него многи други, које само Бог зна. (Не убија се само физичким убилачким оруђима, но и другим, многобројним начинима и средствима). У диктатурама XX века хришћани су убијани масовно, јер су сатанисти моћни и у стању да то чине. Црква Христова се раширила у свету, али је она потиснута од силе зла антихристовског, у многим државама. Негде се хришћани не гоне из опортунизма, из лукаве увиђавности да не би убиством — мучеништвом још више ојачала Црква Божја. Још је црквени учитељ Тертулијан писао да је „крв хришћана семе за нове хришћане“. Мучеништво је, као што је познато, важан фактор црквене мисије. (Лењин је то знао). Најгори разлог зашто нема гонења: зато, што су многи који носе хришћанско име тако слаби хришћани, тако далеко од Христа а близу антихриста — да их, као такве, не треба гонити и убијати. Они су и тако већ духовно убијени — и не штете антихристовским намерама, но њима користе. Лажни хришћани су најбоља оруђа Антихриста, јер се помоћу њих изнутра разара Царство Божје. Због таквих се, каже Апостол, „ружи име Божје међу незнабошцима“ (Рм. 2, 24).

Мучеништву се не треба нерасудно излагати, али га не треба ни избегавати по сваку цену. Земаљски живот није једини живот, него, само, једна етапа у плану вечног живота. Живот на земљи је служење Богу. „Мени је живот Христос, а смрт добитак. А кад ми живљење у телу плод доноси, то не знам шта ћу изабрати. А обоје ми је мило, имајући жељу отићи и са Христом бити, али и остати у телу потребно је вас ради“ (Филип. 1, 22—24). „Зар ми нисмо заврбовани у војску Исуса Христа од дана кад нас је крштење тога удостојило? Војник не треба да очекује да се борба води на пољима испуњеним пријатностима¹⁸ „Ако бивате укорени (и страдате) за име Христово, благо вама! јер дух славе и Бога почива на вама: они дакле хуле нањ, а ви Га прослављате. Само да не пострада који од вас као крвник, или као лопов, или као злочинац, или као онај који се меша у туђе послове; ако ли као хришћанин, нека се не стиди, но нека слави Бога у овом догађају“ (I Петр. 4, 14—16).

4) Злоупотреба науке. Једно од веома перфидних средстава којим се Сатана служи за одвраћање од Бога јесте наука. Још од Демокрита и јонских мислилаца, преко просвећености 18-ог века, до Фојербаха, Маркса, Енгелса и Лењина атеистички поглед на свет гради се тобоже на основу науке. Модерни атеизам, назван историјски материјализам, покушава да се научно заснује. Такав псеудо-научни метод у науци је апсолутно оспорен, но он се, ипак, код неупућених, каква је огромна већина људи, одржава и представља озбиљан мамац апостасије. Не можемо се, у оквиру овога рада, ду-

¹⁸ Теритријалан, *Тверенія*, рус. пер., С. Петербургъ, 1847, с. 197.

же задржати на тој чињеници, но само колико је потребно за указивање на есхатолошки аспект те појаве.

Наука је, као таква, веома корисна и од Бога не само допуштена, него и препоручена и благословена делатност. Бог је читави створени свет дао човеку да влада њиме и да га усавршава између осталог и путем науке, говорећи: „Рађајте се и множите се, и напуните земљу, и владајте њом и будите господари од риба морских и од птица небеских и од свега звериња што се миче по земљи (I Мојс. 1, 28). Човек је од Бога позван на рад у организовању и усавршавању дела Божјег. Наука у томе, наравно, има важну улогу. Она је чин стварања нечег новог у већ створеном свету Божјем¹⁹. Нови свет Божји је производ садејства Бога и човека. Бог је тај који, у крајњој линији, и кроз науку, путем потстицаја и инспирације, „све ново твори“ (Откр. 21, 5), јер, како је добро изложио Федотов, Бог не делује фаталистички и детерминистички, но кроз човекову слободну делатност. Ова, и несвесна, сарадња са Богом не води закључку да је поглед на свет одређен и условљен науком, како то тврде атеистички социолози²⁰, него да је он омогућен сувереним актом Откривења Божјег.

Не упуштајући се у шири опис овога проблема навешћемо само неколико примера, ради илустрације, како сатанско безаконје злоупотређује науку у безбожне сврхе, нпр. астрономију. Црква учи да је свет-космос, сва небеска тела, од Бога створен и коначан, да има почетак и крај. То се научно не може оспорити. Али антихристовска самовоља прати хипотезу, која је научно недоказива, да је космос бескрајан и беспочетан. Тиме се, пре свега, одриче твораштво Божје и негира виши смисао створења, а са друге стране, бескрајност и непроменивост простора чини човека мајушним и скоро ништавним, без правог значаја у опромном свемиру, због чега се, по тој логици, са њим може чинити што се хоће, јер нема вечно-божанског достојанства у себи. Тако исто у биологији: Дарвинова теорија еволуције деградирала човека на ниво животиње, као да је човек постао од мајмуна а не створен од Бога. Иако је таква хипотеза у науци потиснута (Фриш, Боне и др.) оно се у извесним круговима псеудонаучника, а нарочито међу полуобразованим масама, још упорно одржава и убиствено утиче на растакање боголикости човека. *Техника* је моћно средство за владање над природом и унапређење цивилизације, али, под сатанским дејством, извргнуто у техницизам (одвојеност од Божје перспективе и плана) може да води, и често одводи, у своју супротност: да игра негативну улогу (загађеност средине, атомска катастрофа, изградња средстава за поробљавање и тортуру и др.). Техника је у опасности да тражи смисао у себи самој, а не у Богу. *Социологија* испитује деловање и утицаје средине и друштва, говори о интересима и циљевима друштвених група, може да допринесе расветљавању историјских догађаја и појава и пружи поуке за њихово позитивно усмеравање. Али читава ова наука се може изврћи у безбожно зидање Вавилона

¹⁹ Н. Бергајев, *Wahrheit und Lüge des Kommunismus*, Luzern, 1934, s. 128—135.

²⁰ А. Espinasse, *Les origenes de la technologie*, Paris, 1915.

ако се човек схвати искључиво као производ историјских сила, кога механички обликују снаге којима се, у крајњој линији, не може одупрети. Превиха се феномен откривења Божјег и његов утицај у историји. Социологија у безбожном тумачењу покушава да убије не само вечни, но и земаљски, живот.

„Тајна безакоња“, као што видимо, „ради“ кроз науку, што није нимало наивно, но веома опасно. Многи, наравно, не знају законичност науке, њене принципе и методе, али, услед духовне неотпорности и маловерја, стоје под утливом демонске безаконичности. Науку, која је од Бога и ради човековог успона, Сатана изокреће и користи у своје сврхе. Таква наука је за многе њихов идол. Опседнути таквом идолатријом свог ума тврде да знају да нема бесмртности, душе и Бога. Њих је опиала магија обожавања себе. То је опасна антихристовска самообмана и злоупотреба о којој св. ап. Павле каже: „Јер кад познаше Бога не прославише га као Бога, него залудеше у својим мислима и потамне неразумно срце њихово. Кад се грађаху мудри, полудеше. И претворише славу вечнога Бога у обличје смртога човека... Зато их предаде Бог у жељама њихових срца у нечистоту... Који претворише истину Божју у лаж и већма послужише твар него Творца“ (Рм. 1, 21—25). Нема, дакле, праве науке без веронауке. Тек у оветлости Божанске истине могу се правилно схватити истине природе и друштва. Морамо, значи, како каже Апостол, „пазити да нас ко не зароби празном философијом (науком)“, „јер телесно мудровање смрт је, а духовно мудровање живот и мир. Јер телесно мудровање непријатељство је Богу, јер се не покорава закону Божјем нити може“ (Рм. 7, 6—7).

5) *Коришћење урбане средине.* Градско-индустријско друштво је погодни простор (поприште, тло) за делатност мистерије зла.

У густо настањеним метрополама комуникације су брзе, све потребе на дохват руке. Рекло би се да би то требало да погодује и вероком животу. Лакше се може доћи до храма, до књиге, до поуке. Град је препун и црквене делатности: проповедници, катихизатори, богослужења, благолепије. Жедан би имао где да нађе „изворе воде живе“.

Али, напротив: град је у црквено-религиозном погледу, посредством нечастивих сила (јер се друкчије не може објаснити овај феномен), постао разград, пустиња духовне оскудице. Сатана ремети градоки живот и чини од њега конгломерат хаоса, свратиште демонизума. Дошавши у град човек са села, искорењен из руралног круга црквености, не може, као да је паралисан, да се укорени у градски црквени свет. Њега динамика градског живљења опчињава, збуњује, онемоћава и онемогућава за верски чин. Вера везана за традиционалну заједницу сеоске парохије тешко прерасте у самосталну веру индустријског радника и блоковског становника. Не може да се прилагоди и урасте у градску црквеност. Као што је Ђаво у рају саблажњавао Еву чудесним изгледом плода са Дрвета познања добра и зла, тако и град, односно исти Ђаво преко њега, саблажњава ове житеље чаролијом велеграда. Читава насеља, иако удобна за становање, грезну у сивилу и таму верске равнодушности.

Но ово се не односи само на неприлагодивост оних који долазе из руралне у урбану средину *него и на читаво градско становништво*. Техничка средства и виши стандард уместо да делују позитивно делују негативно реметећи духовно-црквени живот. Тако на пр. телевизори, биоскопи и друга комуникациона обавештајна средства могли би да шире видике знања и помажу увиђању богомудре целисходности света, али они, блескави и бучни, потискују духовну концентрацију, молитвеност и унутарњу усмереност ка Богу; постају зид а не прозор према Богу. Губи се време за религиозне мисли и осећања, за сазревање и општење са Богом. Градско-индустријско друштво технике и стандарда постало је уопште пусти предео за црквени утицај. Град уместо да буде припрема за успон у Град Божји, постао је, сатанским дејством, мравињак ђавољи.

Град је у средишту савременог друштвеног преображаја. Он је простор новог света према коме се човечанство незауоставиво креће. Сав свет постаје град. Начин живота у граду постаје узор људског живота уопште. Данашњи град је сутрашњи свет. Он је знак сазревања планете. Нови свет Божји неће бити село него град (Откр. 21, 2) и зато је, због те далекосежне важности, већ сад постао попрште сатанских, али и антисатанских дејстава.

6) „Гнусоба опустошења на светом месту“. То је једна од најзлокобнијих и најподмуклијих појава антихристовског дејства која ће настати у последње време, време антихристово, али, по динамици истовремености и свевремености, важи, у мањој или већој мери, и за свако време. О томе говори Г. Христос (Мт. 24, 15—21) позивајући се на пророчанство Данилово (Дан. 9, 27; 12, 11) о великој ризичности и опасности у последње дане.

Под „гнусобом опустошења на светом месту“ — шта треба разумети? Гнусоба је лоша каквота живота, стварност, која је мрска, одвратна Богу; оно што је против Бога и сваког добра. То је у ствари неморал, етичка наказност, која, премда духовног карактера, може да поприми (због повезаности духовног и физичког) и материјални израз. Опустошење је разрушење, разорење, растур, обевећење светог Божјег дела које настаје као последица дејства (бого) мрзости. Свето место има широки дијапазон — од храма, као места посвећеног и означеног за богослужење, до космоса као створења Божјег и Цркве као духовне заједнице у Христу. Ово последње, Црква, свакако је главна мета сатанског опустошења, али то, због актуелног значаја и могућег погрешног схватања, треба подробније објаснити.

Христово, а и Данилово, пророчанство односи се јасно на Јерусалимски храм као оличење пустоши и растројења Израила уопште, а нарочито у време Првог Христовог доласка. Храм су тада оскрнавили сами Јевреји претворивши га у антихрам, због чега га Христос „чисти“: „И уће Исус у цркву Божију, и изгна све који продаваху и куповаху по цркви, и испремета трпезе оних што мењаху новце, и клупе оних што продаваху голубове. И рече им: у писму стоји: дом мој дом молитве нека се зове; а ви начинисте од њега пећину разбојничку“ (Мт. 21, 12—13). Уместо да се у Храму

проповеда и слуша реч Божја и чине молитве, он је постао тржница, врста берзе и манипулације, одвојен од свога светог назначења, што је било израз и знак духовне кризе у Израилу. „Храм је обиталиште Бога, стога је дом молитве, јер се са Богом општи првенствено молитвом. Уће ли се у храм са користољубљем, среброљубивом жељом, храм се претвара у пећину разбојничку²¹. Такав храм, као и оно што оличава, мораће и физички да пропадне. Претвориће се у тоталну пустош, што се историјски и обистинило. Незнабошци, у лицу Веспасијана и Тита, срушили су овај храм, али и овакву празну обредност, 70 година после Христа.

Но то је само једна од пројава опустошења на светом месту. Реч има, очигледно, примену и на последње време, поседује есхатолошку димензију. Пророчанство се не исцрпује једним историјским испуњењем. Кад ап. Павле у II Сол. 2,4 за Антихриста каже да је он онај „који се противи и подиже више свега што се зове Бог или се поштује, тако да ће он сести у цркви Божјој као Бог показујући себе да је Бог“ — тумачи исту мисао о гнусоби опустошења на светом месту, али њену реализацију не види само у ситуацији Јерусалимског храма, но говори о последњем времену владавине Антихриста. Ситуација Јерусалимског храма само је метафора онога што ће у есхатону наступити у Цркви као заједници оних који верују у Исуса Христа²². То је опадија у самој Цркви, што је још код пророка Данила предказано: „И разапече шаторе двора свога међу морима на красној светој гори (тј. Цркви)“ (Дан. 11, 45).

Ово се, есхатолошки, односи на свако време, па, веома изразито, и на наше Антихристовско безакоње ће на крају достићи највеће размере, али и сада, у току историје, као што смо видели, његова тајна ради (ради у свим сферама живота, па и у цркви). Антихрист, у чијој ће се личности стећи све рушилачко зло, појавиће се у одређено време, али атмосфера која му припрема пут већ је присутна. Свака епоха даје елементе за његов успон. У свакој локалној цркви, као и емпиријској цркви у целини, има заметака антицркве. Као што ће мали антихристи кулминирати у лицу последњег Антихриста, тако ће и елементи антицрквености у црквама кулминирати у последњој антицркви, за коју је у Откривењу речено: „И уведе ме дух у пусто место; и видех жену где седи на звери црвеној која беше пуна имена хулних и имаше седам глава и десет рогова. И жена беше обучена у порфиру и скерлет и накићена златом и камењем драгим и бисером, и имаше чашу у руци својој пуну гнусобе и погаништине и прељубочинства свога“ (Откр. 17, 3—4). Реч је, по мишљењу тумача (Виноградов, Оберлен и др.), о цркви неверној, посрнулој, секуларизованој (која се одрекла жртвености ради постизања световно-материјалних циљева). Жена, каже Лезе, у Откривењу је увек црквени (Богородичин) или антицрквени (Блудничин) симбол. Жена је овде Блудница — антицрква (док у 12. глави: Жена прогоњена у пустињи представља Богородицу и праву цркву Христову.)

²¹ Архим. Јустин, *Тумачење Св. Ев. по Матеју*, Београд, 1979, с. 435.

²² D. Wohlenberg, *Der Erste und Zweite Thessalonicherbrief*, Leipzig, 1909, s. 147.

Главни вођи апостасије (Сатана, Антихрист и антихристи) нападају Цркву Православну жестоким јуришима, али успех ових злих сила не зависи само од њихове моћи, него, у многоме, и од оних који им подлежу, од њихове слабости. *„И да се не скрате они дани, нико не би остао, али изабраних ради скратиће се дани они“* (Мт. 24, 22).

2.

Анастасија је, као што и сама реч значи (анастасис = подизање, буђење, васкрсавање), супротан ток у односу на апостасију. То је уздизање из нигдине и ништине у ствари из духовне (а и физичке) смрти, у коју су зле, сатанско-антихристовске, силе сурвале људе и свет; устајање и васкрсавање у смислу Апостолових речи: *„Устани ти који спаваш и васкрсни из мртвих, и обасјаће те Христос“* (Еф. 5, 14).

Процес *анастасије*, насупрот *апостасији*, непрестано траје од Првог доласка и трајаће до Парусије. Христос је дошао да подигне оно што је пало. *Али снага и захват ове делатности није увек исти*: највећи има да буде при крају, у фази есхатона, кад и силе зла достигну свој највиши домет, као што је проречено: *„Када дође своје крају (Антихрист), нико му неће помоћи* (Дан. 11, 45). „Неоспорна је чињеница да ће, у време кад Кнез таме поведе незадрживу борбу против свега доброга и светог у свету, Црква воинствујућа, као претставница добра наземљи, одупрети се томе налету много јаче и отвореније“²³ Христове речи да ће (тада) *„бити невоља каква није била од постања света до сад нити ће бити“* (Мт. 24, 21) — тумачи Златоуст у смислу напрегнуте и ризичне ситуације која ће тада настати. Многи ће се поколебати, али ће моћ злих сила бити разорена. Успех антихриста је привидан и привремен. Он је од самог почетка осуђен на пропаст. У Апокалипси је речено да ће пустошно деловање Антихриста трајати симболичких *„четрдесет и два месеца“* (Откр. 13,5), после чега ће се, и по једногласном Преданју Цркве, зли дани прекратити. Сатанско деловање је, поред осталог, подривено и временским трајањем.

Анастасија као спаситељски процес утемељена је у Христовом Анастасису (Васкрсењу) и у том смислу христоцентрична. Распети Христос је у Васкрсењу постао Господ Цркве и света. Нови еон се у Васкрсењу успоставља, што није само историјски, једном за свагда догођени чин, него, својом анастасичком динамиком, обухвата сву историју до њеног уласка у надисторију. Сада делује васкрсли Господ у Духу Светоме. У овом процесу је Тројични Бог у акцији, што је и јемство и нашег васкрсења и спасења, *јер ако признајеш устима својима да је Исус Господ, и верујеш у срцу своме да га Бог по-*

²³ Н. Виноградов, *ib.* с. 128.

диже из мртвих, бићеш спасен" (Рм. 10, 9). Васкрсење је „мистерија спасења“.²⁴ Изоловани историјски догађај постао је есхатолошки врхунац који се у вери и животу верника актуализира. Неисправна је свака апстрактна спиритуализација и рационализација овога чуда. Васкрсење Христово је есхатолошки животворно, директно је нама упућено као саопштавање прелородилачке и васкрситељне силе Божје. „Вама најпре Бог подиже сина свога Исуса, и посла га да вас благослови и да се сваки од вас обрати (покаје) од пакости својих“ (Де ла ап. 3, 26). Анастасија је астио Васкрслог у ономе кога обухвата, реализација преображаја. Васкрсење је обнављајуће, Христос *in* *pobis* и *pro* *pobis*. Дело Божје у аВскрсењу мења егзистенцијално човеков положај према Богу и према свету; човек у зрачењу Васкрсења постаје „нова творевина“ (Еф. 4, 30; II Кор. 1, 22; 5, 5; Рм. 8, 17). Анастасички преображај тела Христовог већ сад садржи залог будућег стања (Рм. 8, 22; фил. 3, 10; II Кор. 5,5). Коначно васкрсење ће само открити оно што већ постоји у радосној стварности пасхалног мистеријума (Кол. 3,4).

Радост Васкрсења долази до пуног израза у мисији Цркве; управо: Црква је, у свим својим делатностима, Мисионарски инструмент пасхалног догађаја, чија се снага испољава на разне начине, али се, претежно, концентрише у неколико облика (фактори); то су:

а) *Задржавање* (то катехон). Овај израз који означава начин супротстављања антихристовском бруталном налету против Христа и Цркве у овоме свету налазимо у II Посланици Солуњанима, где Апостол, упућујући прве хришћане (солуноке, али и све остале) правилном схватању појаве антихриста и Другог Христовог доласка, каже: „И сад знате шта га задржава (то катехон) да се не јави до у своје време (антихрист). Јер већ дејствује тајна безакоња, само док се уклати онај, који сада задржава (О катехон) (2, 6—7). Све зле силе, како се мислило, ступиле су у дејство против Цркве Христове као дела Божјег, па је, према томе, требало да је Судњи дан близу, али он, ипак, у читавој овој пуноти, није долазио. Питало се (а и сад се пита): шта је то што, још, спречава коначну појаву Антихриста, шта је то што не дозвољава да тама паклена прогута светлост Христову? Апостол, као што видимо из наведеног текста, истиче, поред осталог, да је то *катехон*, али не даје његове ближе објашњење. Хришћани којима је Посланица била (првенствено) упућена разумели су ову поруку, што се види и из напомене Апостола да им је о томе усмено говорио („Не памтите ли да сам ово казивао још кад сам код вас био“ (II оСл. 2,5), и сад их само на то подсећа. Али каснијим поколењима поимање *катехон-а* задавало је много проблема од најранијих егзегета и теолога до данас. Опредељења се крећу у широким распонима: од учења да је оно што задржава сила државног поретка (Тертулијан, Златоуст, Теодорит, Крузиус) до учења да је то духовно-религозна сила (Ориген, Филипи, Виноградов), уз одговарајућу теолошку аргументацију. Ми ћемо из тога теолошко-егзегетског обиља, које је само формално различно, изнети, као

²⁴ F. Durrwell, *Die Aufestehung Jesu*, Salzburg, 1958, s. 26.

синтезу, три битна момента ове задржавајуће снаге, противне анархији Сатане.

б) *Државна власт*, која је у Римској царевини (и не само у њој), постала оруђе Сатане (и његовог долазећег Антихриста), ма колико то на први поглед чудно изгледало, може (а онтолошки и мора), бити по својој од Бога назначеној намени, оруђе задржавања сатанског расула. Новозаветни текстови, који говоре о државној власти, *ексусији*, односе се, пре свега формално, на Римску царевину, али, садржајно, и на политичку власт уопште, њену идеју, место и улогу у Божјем плану. Власт није зло по себи, него по злоупотреби, када се гордо употреби у безбожне сврхе. Римска држава је чинила злоупотребу власти и због тога је у Апокалипси жигосана као лоша, негативна као: „*вавилон велики, мајка блудницама и гнусобама земаљским*“ (Откр. 17,5), док, по своме природном (онтолошком) назначењу, има позитивну улогу, укорењена је, у крајњој линији, у Богу као што Апостол види: „*Нема власти да није од Бога, а што су власти од Бога су постављене*“ (Рм. 13, 1).

Ова двозначност, према томе, није противречност светих текстова, него *њихова примена* на различите функције власти: у Апокалипси је власт означена као зло, а код Апостола Павла као добро — због њене зле или добре усмерености. Држава, при том, није механички, премда јесте природни (*naturalis*), поредак. „Државна власт има позитивно значење у историјским путевима Царства Божјег. То одговара и општем, старозаветном као и новозаветном, схватању да путеви Царства Божјег укључују у себи и природне силе које делују у историји и у држави“²⁵. Власт, дакле, долази од Бога и има (треба да има) позитивну мисију у греховном свету. Чува свет од хаотичног распадања и анархије. При том треба нагласити да пожељна побожност владајућих (правоверност) није неопходни услов за антихаотичну вредност државе. Она није везана за религиозно-аксиолошку оцену. Таква побожност била би пожељна (као, донекле, у доба Византије), али су то у пракси ређи и идеалнији случајеви. Носиоци власти се често не одликују верским ауторитетом. Но без обзира на религиозни идеал држава може (наравно увек само релативно) вршити позитивну мисију: супротити се нередима и разору за које се, отворено и скривено, залажу сатанске силе. Државне власти су позване да се као Божја творевина боре против аномije (безакоња) и тиме допринесу општем послању Цркве, као живо-творне Анастасије.

в) *Црква* је по својој суштини, као творевина Св. Духа и мистичко Тело Христа Бога, *катехон*, сила која спречава продор сатанске пустоши у свет. Црква је мир духовни и ред који има утицај у свим сферама живота. (Иако својом емпиријском страном, као што смо видели, може у неким својим члановима и деловима подлећи злим силама и бити мртва, она је у целини увек жива и неразорива). Њено дејство је понекад невидиво али увек снажно, као „*квасац који кисели тесто*“. Црква је, у целини узев, вид Царства Божјег на земљи и, као таква, стоји насупрот царству сатанском, тј. антихристу. Тамо где Црква постоји, силе антихристове су потисну-

те, не могу доћи до свога пунијег израза. Где је Црква жива, Антихрист је мртав.

Битије Цркве, у овом смислу, открива се, пре свега, у богослужењу, у коме се успоставља живо јединство са Христом и ближњима. Литургија, као непрекидна светковина Васкрсења, оприсутњава догађај победе у Христу који је већ ушао у историју и стреми ка своме испуњењу у надисторији. Литургија је мистериј сједињења оних који у њој учествују са васкрслим Телом Господа Христа под видом евхаристијског хлеба и вина, али, истовремено, и мистериј сведочења о томе чудесном и чудотворном збивању пред људима и светом. Средиште богослужбеног мистериона је присуство распетог и васкрслог Христа у заједници верних који у њима дејствује. Причесници су сутелесници васкрслога Господа. Богослужење је тиме оживљавање. Настаје нови и живи свет Божји усред старежи и мртвила постојећега. У богослужењу се изграђује црква као дом живих у борби против гехене смради и трулежи.

У Апокалипси Црква је представљена у лику Жене која се бори са Зверју (Сатаном и Антихристом) и, на крају, побеђује. Црква је *ekklesia militans* до истека овога еона. Безбожна царства и све сатанине синатогe ће нестати, а Царство Божије као небески Јерусалим силази — као вечно торжество (Откр. 2, 9; 3, 9; 21, 3).

г) Христос је прави (у ствари: једини, јер остали су то у зависности од Њега) фактор задржавања антихристовске море. Он није *то катехон*, (оно што задржава) него *О катехон* (Онај који задржава). Он је као васкрсли, у Духу Светоме, стално присутна стварност у Цркви и свету. „Ево ја сам са вама у све дане до свршетка века“ (Мт. 28, 20). Бог је, у Христу, ставио своју руку на овај свет и Он ће га привести своме крају.

У оквиру Божјег дара слободе одиграва се драма апостасије и анастасије. Треба да се сваки искуша у вери, пречисти и прекали у тајни и чуду слободе — како би све, добро и зло, узрасло и стасало за жетву Господњу (Мт. 13, 24—30). Док се ово не оствари, док се драма слободе не испуни, син погибије. Антихрист, неће се у своме коначном облику јавити, као насилник и „Бог“. А јавиће се кад постану излишни разлози који га спречавају, тј. кад сваки слободно, изабере добро или зло, истину или лаж, правду или неправду, љубав или мржњу, веру или неверовање; кад, дакле, сваки падне или устане. Тада ће се зли непоменик појавити у пунини свога зла и биће „са сваком преваром неправде међу онима који гину: јер љубави истине не примише, да би се спасли. И за то ће им Бог послати силу преваре, да верују лажу; да приме суд сви који не вероваше истини, него волеше неправду“ (II Сол. 2, 10—12).

Христос је, као Васкрсли, Господар свега. „Даде ми се свака власт на небу и на земљи“ (Мт. 28, 18). Држава и Црква, свака на свој неупоредиви начин, стоје у кругу те владавине и могу послужити Христу као инструменти антисатанског дејства. Бог и преко њих делује кроз Васкрсење, које је онтолошка подлога сваког подизања и саздавања: „Јер кроз њега би саздано све што је на небу и што је на земљи, што се види и што се не види, били престоли

или господства или началства или власти: све је Њиме и за Њега саздано“. И он је пре свега и све је у њему“ (Кол. 1, 16—17)“. Све је зависно од владавине Божје у Сину“.³⁶

д) Евангелизација. Силе Анастасије се не ограничавају само на задржавање, спречавање продора апостасије, не делују само одбранбено, но и продорно, освајачки (у духовном смислу) што се збива у проповеди еванђеља Христовог. Христово искупитељско дело има циљ да „сатре онога који има државу смрти, то јест ђавола“ (Јевр. 2, 14). Пали (отпали, пропали, у преху сунувраћени) свет треба подићи у висине спасења. То се, пролептички, у историјском акту Христовог васкрсења, већ и догодило, али његова пуна реализација тек предстоји. Црква је као, мистичко тело Христово, сабрана да би била послана у свет ради постизања овога мисионароког циља (Мт. 28, 19—20). Св. ап. Павле овај процес назива зидање (oikodomi, aedificatio): „Тако дакле нисте више туђи и дошљаци, него живите са светима и домаћи сте Богу. Назидани на темељу апостола и пророка, где је камен од угла сам Исус Христос, на коме сва грађевина састављена расте за цркву свету у Господу; на коме ћете се и ви сазидати за стан Божји у духу“ (Еф. 2, 19—22; ср. I Петр. 2,5). „Ова метафора има дубоко значење. Она нам говори да пало човечанство, изван Еванђеља и Цркве, личи на огромну развалину, у којој је остао само мртви живот, и да Еванђеље из те развалине подиже ново здање... Видљиво оруђе којим се подиже Црква јесте проповед.“²⁷ Свет је, дакле, рушевина, која је захваћена процесом назидатељске евангелизације.

Веза овако схваћене евангелизације, њене градилачке снаге, са Васкрсењем није само по предмету и основи њеног садржаја, него, нарочито, по есхатолошкој заснованости тога садржаја у смислу Апостолове речи: „Ако Христос не уста, узалуд дакле проповедање наше“ (I Кор. 15, 14). Без Васкрсења проповедање би било пука пропаганда и не би имало силу подизања из провалије греха и смрти у висину врлине и живота. „Ако Христос који је умро не би васкрсао, то и грех не би био истребљен, ни смрт побеђена, ни клетва разрушена, те би и ми узалуд проповедали“²⁸ Не ради се, значи, само о томе да се извести о историјском догађају Христовог устајања из мртвих и, евентуалном, поучавању које из тога проистиче, но, првенствено, да саме силе Васкрсења, посредством проповеди, ступе у дејство, да би се стварно догодило устајање из духовног (а тиме, и физичког) мртвила и испунила реч да ће „мртви чути глас Сина Божијега и чувши оживети“ (Јн. 5, 25), јер Христос је, у таквом чину проповедања, „васкрсење и живот“ (Јн. 11, 25). Проповед подиже из апостасије у анастасију. Јер евангелизаторско обзнанивање догађаја Васкрсења постаје у онима који примају сам тај догађај.²⁹ Проповед је, тиме проводник стварности Васкрсења и стоји у органској повезаности с њим, садржи стваралачку потенцију подизања из мрт-

²⁶ W. Künneth, *Theologie der Auferstehung*, 1938, s. 150.

²⁷ Амфитеатровъ, *Гомилетика*, II, Києвъ 1846, с. 10.

²⁸ Св. Златоуст, *Бесѣды на I посл. кор. Св. Ап. Павла*, с-Петербургъ, 1863, с. 333.

²⁹ Künneth, *ib.* s. 184.

вила отпадије. Реч о Васкрсењу садржи доказ лепоте нове твари. У манастиру Дечанима постоји фреска „Анастасије“ (устајање) у којој је приказан Христос како проповећу подиже старо заветне праведнике из пакла (I Петр. 3, 18—19).

Из такве повезаности са васкрслим Христом проповед добија своја теолошко-омилитичка обележја, од којих се нека, поред онога што је речено у оквиру разматрања о есхатолошкој ситуацији цркве, морају, нарочито због нејасних и погрешних схватања која се јављају у овој ствари, овде истаћи. Ту је, најпре, чудесна моћ проповеди као речи Божје. Она је харизматичко оружје којим је Црква наоружана. Она нема моћније средство против сатанских сила од те речи. „Јер реч Божја је жива, јака и оштрија од свакога мача оштра с обе стране, и пролази све до растављања душе и духа, и суди жељама и мислима срдчним“ (Јевр. 4, 12). Она је, како каже пророк Јеремија, „као маљ који разбија камен“ (Јер. 23, 29). Таква моћ није људска него Божја. Ту је Бог на делу, као што каже Апостол: „Тога ради и ми захваљујемо Богу без престанка што ви примивши од нас реч чувења Божијега примисте не као реч човечју, него реч Божију, која и чини у вама који верујете“ (I Сол. 2, 13). Нема праве проповеди у којој не би био васкрсли Христос кроз Св. Духа делативан (Рм. 15, 19; II Кор. 3, 3; Мт. 10, 20; Дела ап. 2, 4; I Кор. 2, 4). „Делатност Св. Духа састоји се у томе да оно што је Христос казао и учинио и сада постане ту живо. Црквена проповед не може се разумети ако се одвоји од учења о Св. Тројици; на основу извршеног дела Сина и с погледом на Његово будуће дело даје нам Бог Отац кроз Св. Духа посредством проповеди веру и спасење“³⁰ „А ми не примисмо духа овога света, него Духа који је из Бога, да знамо што нам је даровано од Бога; које и говоримо не што је научила човечја премудрост, него што учи Дух Свети“ (I Кор. 2, 12—13). Зато Амфитеатров, примењујући Апостолово учење о светодуховности проповеди, ову назива „чинодејством благовествовања Божјег“³¹ Тиме је наглашен сакраментални карактер проповеди. Али то не би смело да доведе до грешке омилитичког докетизма у коју је зашао руски теолог Барсов тврдећи да је профетија основна стихија проповедништва, а проповедник да је пасивни орган Св. Духа, не. Проповед је анамнеза: да оно што се некад догодило у Христу и сада, кроз изговорену реч, ступи у дејство. Али ова реч се „догађа“ на основу објективног откривења у Библији и посредством синергизма субјективне црквено-пастирске службе са Духом, из чега, настаје евангелизаторско назидавање. Проповедникова људска реч је средство којом се Бог служи да каже Своју реч, при чему то средство није пасивни оракул, него веома активни служитељ Духа (Гал. 5, 22—23) што захтева и лични труд проповедника у стицању знања и усавршавању живота: „Не пусти у немар дар у себи који ти је дан по рошству метнувши старешине руке на тебе. У овом се поучавај, у овом стој, да се напредак твој покаже у свему. Пази на себе и на науку, и стој у томе; јер ово чинећи спасићеш самога себе и оне који те слушају“ (I Тим. 4, 14—16). Св. Златоуст много наглашава суб-

³⁰ J. Allmen. ib. s. 138—139

³¹ Амфитеатровъ, ib. с. 15.

јективну страну проповедничке службе.³² Ориген, као илустрацију вредности личног учешћа у делу евангелизације, наводи пример Гедеона на чијој страни се бори Бог, али он мора да уложи у борбу и своје сопствене снаге. — Слично је и са питањем предмета проповеди, који се често карактеришу разним изразима, који могу да доведу до заблуде у њиховом тумачењу, што се, често, и види у теоријама проповедништва (Хеер, Шиан, Екерт, Амфитеатров и др.). Најтачнији израз, за предмет проповеди, као благовествованија, јесте Еванђеље (Evangelion). Апостол Павле јасно каже да му је за проповедање „поверено еванђеље“ (Гал. 2, 7; I Сол. 2, 4). „Ако само останете у вери утемељени и тврди, и непокретни од наде еванђеља које сте чули, које проповедамо сваком створењу под небом“ (Кол. 1, 23). Еванђеље је оно што се мора проповедати целоме свету (Гал. 2, 2). „Тешко мени ако еванђеље не проповедам“ (I Кор. 9, 16; Рм. 1, 14). Еванђеље није чисто формална квалификација (једна између других), него по својој природи тајна (mysterion) искупљења у Христу (Еф. 6, 19), тј. „тајна Христова“ (Колош. 4, 3).³³ Христос се проповеда као Онај у Коме се открива и искупљује свет. Читаво благовесништво је само описивање ове стварности (I Кор. 1, 23). Ако се саопштавају и разне друге ствари које привидно не улазе у овај круг, ипак се, суштински, ради о томе: шта ово дело за људе значи и како их срета. Због Свога Васкрсења Христос постаје искључиви предмет проповеди. — Тиме је ширина проповеди постала васеленска и по своме обиму у простору и времену. „Идите по свему свету и проповедајте еванђеље сваком створењу“ (Мк. 16, 15; Мт. 24, 14; Рм. 8, 18—23). Државне, националне и језичке ограде су трошне пред речју еванђеља. Управљена је блиским и далеким, побожним и безбожним масама и појединцима. „И друге овце имам које нису од овога тора. И те ми ваља привести, и глас ће мој чути. И биће једно стадо и један пастир“ (Јн. 10, 16). Проповед изграђује есхатолошко Царство Божје које је на земљи, у Христовом Крсту и Васкрсењу, већ отпочело, а довршиће се о Другом доласку.

Иако је Христовим васкрсењем евангелизација ушла у последњу фазу борбе за долазак Царства Небеског и постала, тиме, знак наступања последњег времена, она ће, ипак, уколико се више приближава сам тај Крај, попримати карактеристике повишене борбености. Неке од тих карактеристика овде треба посебно истаћи:

а) Освајачки карактер мисије, који је у Апокалипси, најбоље, представљен у слици јахача на белом коњу: „И видех кад Јагње отвори један од седам печата, и чух једно од четири жива створа где говори као глас громовни: Дођи! И видех, и гле, коњ бео, и онај што сеђаше на њему имаше стрелу, и даде му се венац, и изиђе побеђујући и да победи“ (Откр. 6, 1—2). Да се овде ради о Христовој борби и победи, по мишљењу скоро свих тумача, јасно је, али се не би могли сложити са мишљењем еп. Петра³⁴ и др. да та слика

³² Св. Златоуст, *Бесѣда і на Ев. отъ Матеја*, Москва, 1839, I, с. 2.

³³ Видети опширније: Богдашевскій, *Послание Св. Ап. Павла Ефеснамъ*, Киевъ, 1904, с. 427—464.

³⁴ Еп. Петар, *Объясненіе Апокалипс. Св. Ап. Іоана Богослова*, Томскъ, 1885, с. 12—17.

представља Христа у триумфу последњих времена кад он долази у слави да суди живима и мртвима и кад ће победити све (Божје) непријатеље. То је немогуће, пре свега, и зато што је Христос у овој истој визији представљен и као Јагње, које отвара печате (Јагње је метафора за жртву Христову у спасењу света), чији се триумф очекује тек на крају светских катастрофа. Ради се, значи, о некој другој и друкчијој Христовој борби и победи. Присутности. Да би се ова визија боље разумела треба је довести у везу са 19, 11—16 Апокалипсе, где је појава јахача на белом коњу објашњена: *И видех небо отворено, и гле, коњ бео, и који сеђаше на њему зове се веран и истинит, и суди по правди и војује. А очи су му као пламен огњени, и на глави његовој круне многе, и имаше име написано, које нико не зна до Он сам. И беше обучен у хаљину црвену од крви, и Име се његово зове: Реч Божија. И војске небеске иђашу за њим на коњима белим, обучене у свилу белу и чисту. И из уста његових изиде мач оштар, да њиме побије незнабошце“* Реч Божја (Христова) је, значи, та која се бори и побеђује. Она трчи, јури у вихору кроз пустиње и развалине овога у зло палог света да би се тај свет, кроз покајање, преобразио у Господу, као што је објављено у Апокалипси (14, 6—7): *„И видех другога анђела (евангелизатора) где лети посред неба, који имаше вечно еванђеље да објави онима који живе на земљи, и свакоме племену и језику и колену и народу. И говорише (проповедаше) великим гласом: бојте се Бога, и подајте му славу, јер дође час суда његова (време покајања); и поклоните се ономе који је створио небо и земљу и море и изворе водене“*. Не треба да либуну чињеница што је ова блага вест представљена у контексту невоља и грозоте које се шире по свету (Откр. 6, 3—8), па се и проповедање јавља као једна од невоља. То је само доказ да је и евангелизација, као муња, знак пред последњу катастрофу демонизованог света, али и пред спасење, јер *„проповедаће се ово еванђеље о Царству по свему свету за сведочанство свим народима. И тада ће доћи крај“* (Мт. 24, 14).

б) *Сконцентрисаност на „оно што је једино потребно“* (Лк. 10, 42). Неће више бити времена да се Црква бави ма чиме другим до искључиво мисијом. Позната епизода у дому Марте и Марије, коју је забележио ев. Лука, то добро илуструје. Кад је Господ са ученицима дошао у кућу ових побожних сестара, једна од њих, Марта, се трудила да их што боље дочека и угости, док Марија *„седе код ногу Исусових и слушаше беседу његову“*. На жалбу Марте да ју *„сестра остави саму“* да служи око трпезе, Исус њу (али и Цркву уопште) упозорава да је слушање и проповедање Еванђеља сада главна делатност Цркве. Настао је есхатолошки час (Каирос) кад се *„отвори црква скиније сведочанства на небу. И изидоше седам анђела из цркве, који имаху седам зала, обучени у чисте и беле хаљине од лана, и опасани по прсима појасима златним; и један од четири жива створа даде седморици анђела седам чаша златних напуњених гневом Бога, који живи ва век века. И напуни се црква дима од славе Божије и од силе његове; и нико не могаše доћи у цркву, док се не сврши седам зала седморице анђела“* (Откр. 15, 5—8). Реч је, по објашњењу ауторитативних тумача (Еп. Петар, Булгаков, Кулман

и др.), о мисионарској покретности Цркве у последњим временима, о служењу Богу живоме усред светске посрнулости и мртвила. Мисија је постала „пневна“, тј. до крајњих граница ревности. Сјакти жар проповеди као пнев, као горки мед. Вечна стварност цркве као инструмент евангелизације збила се у грч пнева Божјег који се излива на све духовне и физичке просторе отпалог света. Мобилност цркве достигла је свој врхунац, зенит. Црква је сад испуњена мисионароком активношћу — славом и, тако рећи, неприступачна за ма какву другу активност. Служба цркве се сад ослобађа свега споредног да би се посветила делу мисије, слично оном слуги Божјем за кога је у V Мојс. наведено: „Који рече оцу своме и матери својој: не гледам на вас; који не познаје браће своје и за синове своје не зна; јер држе речи твоје и завет твој чувају. Они уче уредбама твојим Јакова и закону твоме Израиља“ (V Мојс. 33, 9—10). Престаће све материјално — профане преокупације и сва феноменална институционалност. Црквени рад је ослобођен сваког баласта. На помолу је час похода Царства Божијег против царства демонског. Сва Црква је оличена у анђелима — благовесницима који изливају гнев — а то је ревност евангелизације на греховне завере апостасије (Откр. 16, 1—21).

в) *Проповед као суд.* Она је суд почев од Ваплоћења Сина Божјег (Јн. 5, 22—23), а биће као таква још препознативија у Есхатону. Пре него што буде коначно судио свету о Другом доласку, Христос и сад суди кроз реч Еванђеља. „Сад је суд овоме свету: сад ће бити истеран кнез овога света напоље“ (Јн. 12, 31). Где се, и када се, тај „кнез“ (сатана, антихрист и њихове слуге) потискује речју Божјом, дешава се суд над њим (односно над њима). Зато се, у том смислу, може рећи да је „кнез овога света осуђен“ (Јн. 16, 11). Али ова осуда има и један други аспект: успостављајући везу са чудом Васкрсења, доводи слушаоце до избора вере или неверовања, ставља их пред одлуку, доводи у „кризу“ (судско одлучивање), као што Христос каже: „Да нисам био дошао и говорио им не би греха имали; а сад изговора неће имати за грех свој“ (Јн. 15, 22). Вера или неверовање је у ствари реаговање на проповед Еванђеља. Тај суд пре коначног Суда, због жестоког убрзања збивања, назван је у Апокалипси, жетвом и бербом: „И видех, и гле, облак бео, и на облаку сеђаше као Син Човечији, и имаше на глави својој круну златну, и у руци својој срп оштар. И други анђео изиде из цркве вичући великим гласом Ономе који седи на облаку: замахни српом својим и жањи, јер дође време жетве, јер се осуши жито земаљско. И онај што сеђаше на облаку баци срп свој на земљу, и пожњевена би земља. И други анђео изиђе из цркве која је на небу, и имаше и он косир оштар. И други анђео изиде из олтара, који имаше област над огњем, и повика с великом виком ономе који имаше косир оштри, говорећи: замахни косиром својим оштрим, и одрежи грозђе винограда земаљскога; јер већ сазреше пуца његова. И баци анђео косир свој на земљу, и обра виноград земаљски, и метну у кацу великога гнева Божијега“ (Откр. 14, 15—19). Не улазећи ближе у доста заплетену егзегезу овога текста, навешћемо само оно што је, у оквиру наше теме, најважније. Говори се, очигледно, о суду речју Божјом над

добрима (жетва) и злима (берба). Све у човеку (и свету) сазрева према добру или злу. Све се уобличава у неки плод, који потом подлежи одвајању, оцењивању, суду. Иако овај поступак напомиње на Последњи суд Божји, слично као у Христовој причи о пшеници и кукољу (Мт. 13, 30), не ради се овде о истом догађају, Суду на крају времена, но о суду у току времена (Булгаков), као у опису шестог печата (Откр. 6, 12—16) или о временском представљању суда код Св. ап. Павла. (II Сол. 2,8). Судија, односно истински жетелац и берач, је Христос, вечни Син Божји, али преко, „слугу Еванђеља“ (Филарет Московски). Симболичка оруђа проповеди као суда овде су срп и косир: срп за жетву вере, а косир за бербу неверја. Реч Божја као оруђе суда је иста, али су њена дејства, обзиром на пријемчивост оних којима је упућена, различна: једнима је за живот, а другима за смрт. Ту двострукост проповеди као суда лепо описује св. ап. Павле: *Јер смо (проповедници) Христов мирис Богу међу онима који се спасавају и који гину. Једнима, дакле, мирис смрти за смрт, а другима мирис живота за живот*“ (II Кор. 2, 15—16). Тиме је већ отпочео и Последњи суд, јер ко, под дејством проповеди еванђеља, верује у Исуса, као Богочовека, прелази из смрти у живот, а ко не верује, сам себе осуђује на смрт (Јн. 5, 24).

г) *Етичка динамика*. Припадници Цркве су „призвани“ не само да се вером и добрим делима сами спасу, но да допринесу и спасењу других. *Држање заповести Божијих има мисионарски значај. „Ви сте со земљи... Ви сте видели свету...* (Мт. 5, 13—14). Смисао оба два симбола је да верник (а нарочито јерархијски евангелизатор) треба да буде пример следовања Христу и ширењу Царства Божјег на земљи: *„Тако да се светли ваше видели пред људима, да виде ваша добра дела, и славе Оца вашег који је на небесима“* (5, 16). „Крајњи и највиши циљ нове етике Христове је умножавање добрих дела у славу Бога... Истинитост нове праведности и вере доказује се најбоље добрим делима“³⁵ На етици почива посебност ове мисије. *„Живите као што се пристоји еванђељу Христовом“* (Фил. 1, 27). А то указује на савршено обожење или богоподобје. Без високе личне моралне чистоте не могу се призивати они који се налазе у грешној низини да се вину у духовне висине. „Треба најпре очистити себе, па онда друге чистити; треба најпре себе испунити мудрошћу, па онда друге учити мудрости; треба најпре сам постати светлост, па онда друге просветљавати; треба најпре себе приближити Богу, па онда друге приближавати; треба најпре себе осветити, па онда друге освећивати“³⁶. Недоследност у овом погледу није кобна само за личну сотериолошку ситуацију онога који је недоследан, него директно наноси штету анастасичком делу; постаје чак узрок апостасије: *„Јер се име Божје због вас хули међу незнабошцима“* (Рм. 2, 24).

Етичка снаге Цркве извире из егзистенцијалног додира са васкрслим Господом. Црква је етички жива колико је испуњена силама Васкрсења. Искључена је јудаистичка морална хетерономија и

³⁵ Д. Стефановић, *Јеванђеље по Матеју*, Београд, 1925, с. 33.

³⁶ Св. Григорије Богослов, *Drat.* II, 71, Р. gr. 35.

идеалистичка аутономија. Етика је пнеуматички утицај Васкрслог у конкретним приликама живота, нови живот је упијање у себе силе аВскрсења — усред отпалог света³⁷. „Да вам да силу по богатству славе своје, да се утврдите Духом његовим за унутарњег човека. Да се Христос усели вером у срца ваша, да будете у љубави укорењени и утемељени; да бисте могли разумети са свима светима шта је ширина и дужина и дубина и висна, и познати претежнију од разума љубав Христову, да се испуните сваком пунотом Божијом“ (Еф. 3, 16—19). Дух Божји у верујућем је најактивнији³⁸. Етичка неактивност, у овом смислу, је знак напуштености од Св. Духа. О томе Св. Симеон Нови Богослов богомудро умује: „Знак мртвила је етичка неактивност. Ко не делује по Богу, мртав је за Бога и у њему нема Божанског живота. А ко не живи за Бога и по Богу боље је и да не живи никако. Наш телеони живот је просто живљење као и ових живих створова. Али треба да примимо живот који даје Бог и који је светлост која долази озго, од Бога. Ко је лишен тога живота, живи као и неразумне животиње, али пошто има разумну душу биће осуђен заједно са тамним бестелесним разумним створовима, тј. демонима, на вечну смрт или бесконачно мучење у аду. Главно наше дело састоји се у богоугодном животу. Који не воде живот какав подобује хришћанима, немоћни су и у свим природним сферама живота. Сила (динамис) хришћанства састоји се у томе да прима кроз Христа пуну врлину од Бога који је дао живот.³⁹ Црква је оила љубави (добродетељи, врлине) усмерена ка палом свету ради његовог подизања у нови живот. Етичка динамика Господње цркве је видиви знак доласка новог света Божјег у Христу. Добро дело је сведочанство о томе долазећем Новом свету, које се јавља као истинити пут живота. Зато Апостол за цркву у Коринту каже да је она, као таква (по своме животу у добрим делима), постала жива „посланица Христова: „Јер ви сте наша посланица написана у срцима нашим, коју познају и читају сви људи; који сте се показали да сте посланица Христова, коју смо ми служећи написали не масилом него Духом Бога живог, не на каменим даскама него на даскама срца“ (II Кор. 3, 2—3).

Етичко ширење Царства Божјег има веома широке размере. Зато се то ширење чистоте може, у односу на отпали и тамни свет, назвати светлошћу. „Људи који седе у тами видеше светлост велику, и онима који седе у области и сени смрти, засија светлост“ (Мт. 4, 16). То је нестворена светлост Откривења као теофаније („кабод“ присуства Бога у свету таме: I Мојс. 15, 17; Пс. 18, 19; 38, 13), која је блистала из Христа о Преображењу. Та мистичка Светлост је нестворена енергија која обожује човека и на моралном плану: она је онтолошко обележје владавине Христове као Царства добра и праведности насупрот тамној власти Сатане, зла и безбожности (II Кор. 6, 14). „Захваљујемо Богу и Оцу, који нас призва у део наследства светих у светлости; који нас избави од власти таме, и премести нас у царство Сина љубави своје, у коме имамо избављење крвљу ње-

³⁷ Видети опширније: D. Schmitz, *Der Begriff dynamis bei Paulus*, Tübingen 1927.

³⁸ Küneneth, ib. s. 197.

³⁹ Св. Симеон Нови Богослов, *Слова рус. пр.*, Москва, 1892, с. 325—326.

гозом и опроштење греха“ (Кол. 1, 12—14). Та светлост није статична, него динамична. Теологија Светлости и Таме говори о есхатолошком рату (Јн. 3, 19; 12, 36). Треба се оденути у оружје светлости и одбацити сва дела таме (Рм. 13, 12). Сав морал треба да се уклопи у ту перспективу: „*Ноћ прође и дан (Дан Господњи, Парусија) се приближи: да одбацимо дакле сва дела таме, и да се оденемо у оружје светлости. Да ходимо поштено као по дану: не у ждерању и пијанству, не у блуду и нечистоти, не у свађању и зависти. Него се обуците у Господа нашега Исуса Христа; и телу не угађајте по жељама*“ (Рм. 13, 12—14). Ко живи као син светлости (Еф. 5, 8), зрачи међу људима Христовом Светлошћу којом је испуњен, постаје светлост свету (Мт. 5, 14) и испуњава оно последње за које је од Христа назначен, и као мисионар улази достојно у небески светлосни град Јерусалим (тј. живот вечни), који „*не потребује сунца ни месеца да светле у њему; јер га Слава Божја просветли, и Светлост је његова Јагње...* И неће у њега ући ништа нечисто ни који чини гадост и лаж, него само који су записани у Јагњетовој Књизи живота“ (Откр. 21, 23—27).

Приказујући Православље пред инославним (углавном западним) хришћанством, православни теолози Цанков, Булгаков и др. истичу да је Васкрсење основни догмат и садржај православног хришћанства, што је, у смислу нашег наглашавања анастасије, сасвим тачно. Тиме је, суштински оспорена теза, која се још од Харнака провлачи, да је православна Црква, подлежавши паганском Хеленизму, огрезла у пуки ритуализам и без мисионарске делатности. Православље је мисионарско на мистички начин, изливом Божанских Енергија на цео свет у литургији, а не само почетничким проповедима уских морализатора (какав је случај нпр. у протестантизму).

*
* *

Апостасија је, као што смо видели, јака, али је анастасија, још јача. Триумф Божије ствари је на помолу, јер: „Иде час и већ је настао када ће мртви чути глас Сина Божијега, и чувши га оживеће“ (Јн. 5, 25), тј. васкрснуће за живот небески.